

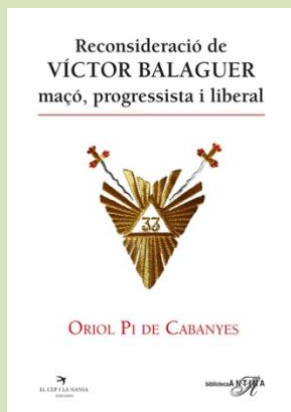
Ressenya]¹

ENTREMONS. UPF JOURNAL OF WORLD HISTORY

Universitat Pompeu Fabra | Barcelona

Número 16 (octubre 2025)

www.entremons.org

Oriol Pi de Cabanyes

Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal

Editorial: El Cep i la Nansa

Any: 2025

Pàgines: 384

Georgina Requena Cortés (Universitat Pompeu Fabra)

georgina.requena01@estudiant.upf.edu

Oriol Pi de Cabanyes ha publicat, en commemoració del bicentenari del naixement de Víctor Balaguer, la *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Es tracta d'una recopilació d'escrits dedicats a Balaguer, on es ressegueix la seva implicació en esdeveniments com la Jamància (1843), la Revolució de Setembre (1868), o la seva vinculació amb el Risorgimento italià, així com la seva relació amb personatges rellevants del segle XIX com Joan Prim, Frederic Mistral, John Stuart Mill o Valentí Almirall.

L'autor denuncia que Víctor Balaguer "va ser molt combatut en vida i massa poc reconegut després de mort. Massa poc respectat".² Afegint que "els desdenys i els silencis amb què la posteritat l'ha mantingut en un massa llarg purgatori".³ I no és l'únic que ho pensa, Joan Palomas i Moncholí també ha fet menció d'aquest oblit, indicant que durant quasi cent anys,

¹ DOI:10.31009/entremons.2025.i16.06

² Pi de Cabanyes, Oriol. *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2024. p. 15

³ *Ibidem*. p. 15

l'actuació de Balaguer ha estat escassament valorada o ha restat desconeguda.⁴ Encara que, tal com es proposa ensenyar Pi de Cabanyes al seu llibre, la vida i obra de Balaguer ens mostra un home que va ser cabdal per al segle XIX català amb la seva actuació com a dirigent polític, representant els interessos generals dels catalans a Madrid; i com a impulsor de la Renaixença dels Jocs Florals, entre altres coses.⁵

És per això que a la *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*, se'ns presenta el Víctor Balaguer que va ser un dels principals promotors de la Renaixença i dels Jocs Florals, un procés que l'autor qualifica d'enfortiment de l'autoestima, sobretot de les classes dirigents catalanes, "en un moment d'enfortiment de l'estructura econòmica que necessita l'aval ideològic d'un *pedigree* medieval".⁶ El Balaguer escriptor d'obres de teatre i periodista que es pot associar a la fundació del Liceu, "en el cercle impulsor del qual va impartir unes classes d'història de Catalunya que l'acrediten com un pioner en la divulgació del coneixement del passat del país".⁷ Com a membre actiu de la maçoneria, que cercava que els seus membres fossin millors, més il·lustrats i més àvids de veritat i virtut.⁸ Les seves actuacions com a polític en diferents etapes del segle, ja que va ser ministre liberal en quatre ocasions, mantenint-se sempre partidari i defensor d'una monarquia constitucional que fos de tipus federatiu.⁹ I el polític precursor del qual l'autor nomena com «lobbysme català a la política parlamentària de Madrid».¹⁰

Oriol Pi de Cabanyes ens presenta un home que va viure de primera mà els esdeveniments més rellevants de la història de la Catalunya i l'Espanya del segle XIX. A través dels seus treballs, podem veure els canvis de pensament o de posició de Balaguer, endinsats dins del marc històric en què va viure. No només assenyalava que Balaguer va tenir un paper cabdal dins la Renaixença, sinó que l'enllaça amb la Itàlia del Risorgimento i manifesta que Balaguer "és un nom clau per entendre el profund sentit d'una Renaixença inspirada, molt més del que s'ha suposat, en el

⁴ Joan Palomas, "La persistència dels equívocs en les biografies d'alguns catalans del dinou: el cas de Víctor Balaguer," *Cercles: revista d'història cultural*, no. 10 (2007): 221-234, <https://raco.cat/index.php/Cercles/article/view/191241>. p. 222

⁵ *Ibidem*, pp. 222

⁶ Pi de Cabanyes, Oriol. *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2024. p. 33

⁷ Pi de Cabanyes, Oriol. *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2024. p. 139

⁸ *Ibid.* p. 165

⁹ *Ibid.* p. 301

¹⁰ *Ibid.* p. 317

Risorgimento de la Itàlia que superava la seva fragmentació en estats diferents alhora que es rebel·lava contra l'absolutisme interior i contra l'ocupant austríac".¹¹ Perquè ambdós moviments van sorgir a partir dels mateixos sentiments i idees d'origen romàntic, que van portar al desig de lluitar per la llibertat dels homes i dels pobles.¹² Això va fer que el moviment per a la unificació italiana tingués un gran ressò entre la joventut liberal catalana, i també a Espanya, on els fets i discursos italians van traduir-se en clau interna.¹³

La figura de Balaguer ens serveix per veure la importància que tenia la història en aquella època, així es pot veure quan a la seva primera lliçó d'història a la *Sociedad Filodramática* va expressar: "Voy pues a ocuparme de mi patria, señores. Voy a hacer constar, no tanto la importancia de Cataluña como la importancia del estudio de su historia".¹⁴ I al llibre, se'ns mostra constantment, la importància de la història per al mateix Balaguer, que com a nom simbòlic de maçó va escollir "Tamarit", un diputat del braç nobiliari militar que va formar part de la Diputació del General (nom amb què es coneixia la Generalitat a l'època moderna), quan Pau Claris era president. És a dir, dues figures rellevants que van participar en els primers enfrontaments contra les tropes del comte-duc d'Olivares.¹⁵ I dos personatges amb els quals Balaguer s'identificava, perquè "celosos defensores de las leyes, de gran influencia en el pueblo, firmes en su puesto, eran constantes sostenedores y propagandistas de las patrias libertades".¹⁶

Ens presenta el Balaguer conspirador, inicialment al costat de Joan Prim, i el canvi que va suposar per a ell la Revolució de la Gloriosa de 1868, que el va canviar a nivell polític, però també literari.¹⁷ Pi de Cabanyes justifica la seva participació en el cop d'estat militar de Pavía, per la por que li donava "la intransigència dels demòcrates de l'ala més a l'esquerra del republicanisme".¹⁸ A més, van ser els principals acusats de provocar l'atemptat contra Prim.

L'autor proposa una interessant correlació entre el cop d'estat de Pavía (1874) i el 23-F (1981), per a Pi de Cabanyes, el 23-F sembla inspirat en el cop d'estat de gener de 1874. En ambdós

¹¹ *Ibid.* p. 105-106

¹² *Ibid.* p. 138

¹³ *Ibid.* p. 112

¹⁴ *Ibid.* p. 98

¹⁵ Pi de Cabanyes, Oriol. *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2024. p. 167

¹⁶ *Ibid.* p. 167

¹⁷ *Ibid.* p. 207

¹⁸ *Ibid.* p. 307

casos, es va utilitzar la mateixa simbologia, d'un mite molt relacionat amb l'imaginari històric d'espanyolitat relacionat amb l'apòstol Santiago "matamoros", que segons la llegenda va aparèixer provincialment dalt d'un cavall blanc per lluitar contra els infidels: es diu que Pavía va entrar al *Congreso* amb un cavall de color blanc, en el cas de Tejero es deia que un elefant blanc l'estava esperant, i que aquest representava l'autoritat militar.¹⁹

Oriol Pi de Cabanyes manifesta dos aspectes clau per entendre i conèixer de manera més profunda a Balaguer: per una banda, s'ha de tenir sempre en compte les censures i les autocensura forçoses.²⁰ Per l'altra, s'ha de tenir present l'habilitat de Balaguer de despistar les lectures polítiques que li podien resultar incòmodes dels seus escrits anteriors a 1874.²¹

Sobretot el segon punt resulta una prova del que afirma Edward Hallett Carr al seu llibre *¿Qué es la Historia?*: "No hay documento que pueda decirnos acerca de un particular más de lo que opinaba de él su autor, lo que opinaba que había acontecido, lo que su opinión tenía que ocurrir u ocurriría, o acaso tan sólo lo que quería que los demás creyesen que él pensaba, o incluso solamente lo que él mismo creyó pensar".²²

En relació a Balaguer, les paraules de Carr ressonen en el moment en què vol esborrar la participació de Prim als bombardejos a la ciutat de Barcelona durant la Jamància, canviant la data de creació del seu poema *A Lluís Cutxet*. Ho farà el 1860, en un llibre en què glorifica a Prim, "a qui ja no li convé retreure res negatiu del passat".²³ Aquest canvi de relació amb Prim, es pot veure també en la seva obra *La sombra del César*, que no només mostra de nou la passió per la història de Balaguer, sinó que disfressant a Prim de César, entronitza al militar i assimila els seus assassinats.²⁴

Tot i que encara no hi ha massa estudis sobre la tasca ministerial de Balaguer a Ultramar, i al llibre es menciona per sobre, el 2017 es va publicar la tesi doctoral de Gwénaëlle Colez titulada *Víctor Balaguer y la Cuba española: colonialismo e intereses materiales en la construcción nacional del siglo XIX*. Un estudi en què la investigadora uneix Catalunya, Espanya i Cuba a través de la figura de Balaguer que "permite acercarnos a estas dos materias desde una

¹⁹ *Ibid.* p. 311

²⁰ *Ibid.* p. 122

²¹ *Ibid.* p. 209

²² Carr, Edward H. *¿Qué es la Historia?* Traduït per Joaquín Romero Maura. Barcelona: Ariel, 2001., p. 22

²³ Pi de Cabanyes, Oriol. *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2024. p. 186

²⁴ *Ibid.* p. 291

perspectiva política y económica [...], en un contexto de incertidumbre y transformaciones profundas de la Península, causado por las mutaciones que se desarrollaron a nivel internacional”.²⁵

Pi de Cabanyes exposa, en alguns dels diferents treballs recopilats, les desavinences o les polèmiques en què va estar implicat Víctor Balaguer, en vida i després de mort. Un d'ells va ser el seu enterrament, que va obrir un debat sobre si podia ser admès al cementiri catòlic de Vilanova i la Geltrú, conseqüència de la seva adscripció maçònica.²⁶ O quan un cronista d'un diari carlí anomenat *El Correo Catalán*, va manifestar que l'ofrena feta pels poetes a Montserrat s'havia d'entendre com “un desgauge de les profanacions fetes per una literatura impúdica i obscena que ataca la Religió i envileix l'art”.²⁷ Això es relaciona amb Balaguer, perquè durant un temps se'l va tractar com un «manipulador» del símbol montserratí²⁸, menystenint el seu paper com a primer «Trobador de Montserrat». ²⁹

Valentí Almirall, tot i que en un principi tenia en bona consideració a Balaguer, va canviar d'opinió a partir de la Revolució de Setembre de 1868 que, per a ell, va suposar un greu cop per al moviment del Renaixement, acusant a “los que havien sigut fins llavors los capitostos del Renaixement van espantar-se de les conseqüències de llur pròpia obra, y no sols van deturar-se, sino que van retrocedir”.³⁰ També el va acusar de carlí per la seva fórmula de monarquia federal: “Los carlistas se proponen romper la unidad española y realizar la monarquía federal de don Balaguer. ¡Quién le había de decir al Director General de Estadística que le saldrían tales partidarios! Pero el hecho es natural, no podían dejar de ser afines el Trovador de Montserrat y los cantores del Concilio Vaticano...”.³¹

Sent senador vitalici a Madrid, s'anirà distanciant amb la realitat cultural catalana.³² Explicant-se així, en part, la seva invisibilització. Tot i això, no va ser totalment oblidat gràcies a la

²⁵ Colez, Gwénaëlle. *Víctor Balaguer y la Cuba española: colonialismo e intereses materiales en la construcción nacional del siglo XIX*. (PhD diss., Universitat Jaume I. Escola de Doctorat, 2017), <http://hdl.handle.net/10803/455145>. p. 15

²⁶ Pi de Cabanyes, Oriol. *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2024. p. 176-177

²⁷ Pi de Cabanyes, Oriol. *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2024. p. 340

²⁸ *Ibid.* p. 340

²⁹ *Ibid.* p. 221

³⁰ *Ibid.* p. 343-344

³¹ *Ibid.* p. 346-347

³² *Ibid.* p. 358

inauguració el 1884 de la Biblioteca-Museu Balaguer, on va crear un refugi pel seu llegat material i immaterial.³³ Una institució que recull els ideals “regeneracionistes” de la Renaixença que Pi de Cabanyes contempla “com a procés de presa de consciència de la pròpia identitat que es manifesta, tant en castellà com en català, com a motor de progrés col·lectiu”.³⁴ I que, a més, mostra la seva adscripció maçònica amb la inscripció del frontispici de l’edifici: *Surge et ambula* (Aixeca’t i camina!).³⁵

És una obra que posa en rellevància una figura que ha estat oblidada o poc estudiada per la historiografia en general, tot i que al llibre, Oriol Pi de Cabanyes menciona els autors que l’han treballat, entre ells Montserrat Comas, que va ser directora de la Biblioteca-Museu Balaguer, o el ja mencionat Joan Palomas i Moncholí, entre d’altres.

Amb aquest llibre s’obté una panoràmica dels fets i activitats que va portar a terme en vida Víctor Balaguer, alhora que ajuda a entendre certs aspectes de la seva obra literària i periodística, a més de les seves actuacions polítiques. Tot això, situant a Balaguer i donant rellevància al seu paper en els fets que van marcar la Catalunya i l’Espanya del segle XIX.

Potser l’únic inconvenient d’aquesta obra, pel fet de ser una recopilació de treballs, és que en diverses ocasions s’hi repeteixen certes informacions. Tot i això, *Reconsideració de Víctor Balaguer, maçó, progressista i liberal* és un bon llibre d’iniciació per conèixer la figura de Víctor Balaguer i entendre el paper que va tenir la seva obra literària, periodística, cultural i política. A més, ofereix comentaris de reflexió sobre la necessitat d’abordar les fonts amb una mirada crítica, especialment en un context, com el del segle XIX, marcat per la censura i l’autocensura. En aquest sentit, el llibre ens convida a seguir el consell d’Edward Hallett Carr, que adverteix sobre la importància d’analitzar les intencions i possibles manipulacions dels autors de les fonts. Així ho exemplifica Pi de Cabanyes amb el cas del canvi de data de publicació del poema *A Lluís Cutxet*, mostrant com Balaguer va interactuar amb els seus propis textos per construir un relat ajustat als interessos polítics del moment.

³³ *Ibid.* p. 51

³⁴ *Ibid.* p. 29-30

³⁵ *Ibid.* p. 30